

BEȚIA DE CUVINTE

TRADUCEȚI, DOMNILOR, TRADUCEȚI...

*ubesc trădarea, dar
urăsc pe trădători."*
CARAGIALE

Traduttore, traditore e un adagiu atât de vechi și de popular încât nimeni nu-l mai cunoaște originea și paternitatea, care se pierd, probabil, "în negura veacurilor". Mi-ar plăcea totuși să știu cine o fi rostit primul aceste memorabile cuvinte - vreun autor care, citindu-și ori auzindu-și opera mutată în sunetele altui grai, nemiarecunoscînd-o și infurîndu-se, a îndreptat un pumnal ucigător (sau numai un deget acuzator) spre Infamul ce l-a masacrat-o și l-a aruncat cu glas mare vorba stigmatizantă, ori, poate, chiar infamul în chestiune, făcîndu-se mic-mititel în fața dreptei minii a autorului, a îngăimat, tremurînd și umilîndu-se, ceea ce lui l se părea o scuză? Și așa mai vrea să află și cum s-a terminat presupusul (în sensul de previzibilul) conflict... Dincolo de împrejurările în care s-a născut această expresie, trebuie să observăm că ea a făcut o carieră de-a dreptul de invidiat. Ori de câte ori vine vorba de traduceri, indiferent de domeniu și de limbă, cineva - traducătorul însuși, cititorii sau ascultătorii lui, nu are importanță - ajunge să declame, nostalgic, sarcastic, conciliant, complent, condescendent etc.: "eh, asta e, traduttore, traditore". Drept pentru care problema e socotită închisă, ce să-l faci, se întîmplă și "la case mal mari" (care ori fi aceea?), "avem noi altele mal grave pe cap, nu moare nimeni dacă două-trei cuvinte erau "mal altfel" în limba lor decît într-a noastră și, mal la urma-urmel, "hal să fim serioși, pe cine interesează de fapt amănuntele astea" ș.a.m.d.

Fiind noi foarte serioși, credem că ar fi bine să-l intereseze pe mulți. Sau măcar pe cîțiva, care să și limpezească puțin apele în această zonă. Lăsînd la o parte motivațiile savante privitoare la "rolul" traducătorului ca "mediator între culturi", ca "mesager al tradițiilor de gîndire și simțire" ale altor popoare, ca porta-voce, de fapt, a autorului în mijlocul unui auditoriu străin, mîrgîndu-ne la simpla observație că traducătorul înlesnește contactul a nenumărate persoane (cititorii/ascultătorii) cu un număr de personalități ale căror gîndire și sensibilitate ne-ar rămîne altminteri în vecl necunoscute, credem că munca lui - mal bine spus, opera lui - merită a fi

privită cu toată seriozitatea. Dar și cu toată exigența. Asta, mal ales atunci cînd e vorba despre tîlmăcitorii ce se exercită ca atare pe diversele canale ale mass-medilor", în fruntea bucatelor aflîndu-se, fatalmente, din nou, televiziunea. (Instituția în cauză s-ar putea plînge, pe drept cuvînt, că oricine n-are altceva mal bun de făcut, se leagă de ea. Pe lingă însă că a fi tot timpul în ochii oamenilor - la propriu - implică riscul de a nu-ți putea ascunde la nesfîrșit defectele, televiziunea română practică - decic, cu voluptate și constant - operațiunea numită "a-ți da cu firma în cap". Zilnic și de bună voie. Așa că...) Vă înfățișăm, la întîmplare, cîteva perle din neînchipuit de bogata comoară a traducătorilor de la televiziune. Ne rezumăm la engleză și franceză, limbile de cea mal mare circulație; cunoscătorii în domeniu abundînd, înseamnă că televiziunea a avut de unde alege - și a ales. "Don't give up!" ("Nu renunța") e tradus cu "Nu te ridică!" E drept, personajul ședează, dar, bietul, nici gînd n-avea să se ridice.) "I'm going to listen to the band" ("Mă duc să ascult orchestra") se traduce la noi cu "Mă duc să stau de vorbă cu banda" (în film era și o bandă - de bandiți, adică -, dar personajul în cauză, după ce spune ce spune, coboară în grădina unul restaurant și ascultă, efectiv, o mică orchestră care, de altfel, se auzea din off de cîteva minute bune.) Din franceză: "Ils sont en petit comité" ("Sînt între prieteni"/"în cerc restrîns") noi, geantă latină de tradiție și francofonii de ocazie, traducem cu "Au făcut un comitet mic" (cu o implică nuanță de reproș - la noi "comitetele" sînt mal mari...). "J'ai ma bagnole" (expresie însemnînd, într-un discret argou, "Sînt cu mașina") apare pe micile ecrane și în dulcea noastră limbă "Și eu am de făcut o pedeapsă", traducătoarea socotînd, probabil, că "bagnole" vine de la "baigne", ocnă. Sau ne-o fi scăpat nouă sensul din cale-afară de metaforic al tîlmăcitorii? Cît despre scrierea numelor proprii... Dalsy a devenit Dasy,

Am "românizat" termenul încetățenit, media, preluînd o sugestie emisă de Umberto Eco; acesta observa că, în Italia, sînt foarte puțini cei care (mal) știu că aici e vorba de un plural. Constatarea se poate aplica, mi-e teamă și, la noi.

Jérôme e Gérôme (altfel, cu accentele foarte corect plasate!), și asta nu o dată ca să poți învinui "dactilo-tlătrajul", ci de 10-15 ori/film.

Ne-am oprit mal îndelung asupra televiziunii pentru că ea, dincolo de faptul că se bucură (?) de cea mal mare audiență printre formele mass-medilor, este - totuși! - un mod rapid și eficient de difuzare a culturii. Sau ar trebui să fie. Altminteri sînt foarte multe lucruri de spus și în privința traducerilor de la cinematograful (superioare, oricum, calitativ celor de la TV), și încă și mal multe lucruri de spus (și de criticat) în ce privește traducerea teatrală. Se întîmplă deseori să auzi pe scenă fraze pe care te întrebă cum de-au reușit bleji actorii nu doar să le memoreze, dar chiar și numai să le rostească. Sau fraze care nu prea au legătură cu restul. Sau fraze care, dimpotrivă, au o prea strînsă legătură cu "realitatea noastră cotidiană". Îți apare cît se poate de limede că acolo ceva nu e în ordine dar, cel mal adesea, pe scenă toate astea se topesc și se pierd în curgerea acțiunii și pe urmă îți să te mal întrebă și să mal cercetezi. În multe cazuri sînt traduceri vechi, efectuate chiar din alte limbi decît cea originală (cel mal des, din franceză) și care "au apucat" să fie adoptate așa de către teatre. Alteori, sînt traduceri proaste, pur și simplu. În fine, de cîteva vreme a apărut moda regizorului (sau actorului) care-și traduce singur textul spectacolului, nemulțumit - și, după cum am văzut mal sus, pe drept cuvînt - de "versiunile" existente. Numai că și traducerea este, ca și regia sau actoria, o meerie pe care nu poate (sau nu știe) să o facă oricine. Și astfel apar alte minunății - denaturări grave ale textului ("tras" către ideea mlzanscenei), o limbă română aproximativă, săracă ori, din contra, "impodobită" cu expresii de tot bizare, sau de argou crunt, sau dintr-acelea numite îndeobște "fruste". Cît despre gramatică... Subiectul fiind mult mal grav decît pare (și mult mal amplu) îl vom aborda și cu alte ocazii, mal detaliat și mal concret. Deocamdată, ne mîrgînim să semnalăm - cu satisfacție sumbră - că ni s-a împlinit prevoștea emisă în articolul din numărul trecut: pe scena Teatrului "Nottara", în spectacolul Luv regizat de Nicolae Caranfil - căruia vechea traducere, Amoor!, a piesei lui Schlegel l-a displicăut pesemne atât de mult încît a purces însuși la treabă pe acest ogor - am putut auzi de două ori formulări de genul "întrebarea care și-am pus-o"! Aferim!

Alice Georgescu

P.S. Pentru uzul studioșilor lui Caragiale: ați observat, desigur, finețea cu care dramaturgul folosește traducerea literală a adagiului cu trădarea în D'ale carnavalului, unde "a traduce" înseamnă efectiv "a trăda". Dar să nu deranjăm pentru atât de puțin umbrele ilustre.